

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

305

Ekonomia

Redaktorzy naukowi

Magdalena Rękas

Jerzy Sokołowski

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2013

Redaktor Wydawnictwa: Aleksandra Śliwka
Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz
Łamanie: Małgorzata Czupryńska
Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:
www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,
The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,
a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon
http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2013

ISSN 1899-3192
ISBN 978-83-7695-382-3

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	13
Mieczysław Adamowicz, Paweł Janulewicz: Wykorzystanie analizy czynnikowej do oceny rozwoju społeczno-gospodarczego w skali lokalnej	15
Ewa Badzińska, Jakub Ryfa: Ekonomia wirtualnych światów – tendencje rozwoju	24
Tomasz Bernat: Egzogeniczne determinanty dominacji rynkowej na przykładzie Poczty Polskiej SA.....	37
Agnieszka Brelik, Marek Tomaszewski: Wybrane determinanty kształtujące współpracę innowacyjną przedsiębiorstw przemysłowych z jednostkami PAN i szkołami wyższymi na terenie Polski Północno-Zachodniej.....	50
Agnieszka Bretyn: Wybrane aspekty jakości życia młodych konsumentów w Polsce	62
Grzegorz Bywalec: Transformacja gospodarcza a regionalne zróżnicowanie ubóstwa w Indiach	73
Magdalena Cyrek: Determinanty zatrudnienia w usługach tradycyjnych i nowoczesnych – analiza regionalna.....	83
Sławomir Czech: Czy wokół państwa opiekuńczego toczy się jeszcze spór o wartości?.....	95
Sławomir Czetwertyński: Możliwości poznawcze prawa Metcalfe’a w określaniu wartości ekonomicznej sieci komunikacyjnych.....	108
Małgorzata Deszczka, Marek Wąsowicz: Polityka i strategia rozwoju Unii Europejskiej w koncepcji ekonomii zrównoważonego rozwoju	118
Karolina Dreła: Zatrudnienie nietypowe	129
Paweł Drobny: Ekonomia personalistyczna jako próba reorientacji ekonomii	142
Małgorzata Gajda-Kantorowska: Koszty bankructwa państwa	154
Małgorzata Gasz: Unia bankowa – w poszukiwaniu nowego paradygmatu na europejskim rynku bankowym	163
Małgorzata Gawrycka, Anna Szymczak: Zmiana struktury dochodów w Polsce w relacji kapitał–praca z uwzględnieniem sektorów gospodarki narodowej	174
Anna Golejewska: Innowacje i sposoby ich pomiaru na poziomie regionalnym	184
Mariusz Grębowiec: Zachowania nabywcze konsumentów na rynku usług bankowych w świetle badań	195

Urszula Grzega: Oszczędności i zadłużenie polskich gospodarstw domowych.....	207
Jarosław Hermaszewski: Sytuacja finansowa gminy a wybory bezpośrednie w gminach. Wstęp do badań.....	218
Elżbieta Jantóń-Drozdowska, Maria Majewska: Wpływ globalizacji na wzrost poziomu specjalizacji w międzynarodowej wymianie handlowej..	228
Tomasz Jasiński, Agnieszka Ścianowska: Możliwości oddziaływania na wzrost gospodarczy poprzez kontrolę poziomu ryzyka kredytowego w bankach przy wykorzystaniu systemów sztucznej inteligencji.....	240
Renata Jedlińska: Atrakcyjność inwestycyjna Polski – wybrane aspekty.....	252
Andrzej Jędruchniewicz: Inflacja jako cel polityki pieniężnej NBP.....	264
Michał Jurek: Wykorzystanie analizy duracji i wypukłości w zarządzaniu ryzykiem stopy procentowej.....	276
Sławomir Kalinowski: Znaczenie eksperymentu w metodologii nauk ekonomicznych.....	287
Teresa Kamińska: Struktura branżowa bezpośrednich inwestycji zagranicznych a kryzys finansowy.....	299
Renata Karkowska: Siła oddziaływania czynników makroekonomicznych i systemowych na wielkość globalnej płynności.....	311
Anna Kasprzak-Czelej: Determinanty wzrostu gospodarczego.....	323
Krzysztof Kil, Radosław Ślusarczyk: Analiza wpływu polityki stóp procentowych EBC na stabilność sektorów bankowych w wybranych krajach strefy euro – wnioski z kryzysu.....	334
Iwona Kowalska: Rozwój badań z zakresu ekonomiki edukacji w paradygmacie interdyscyplinarności nauki.....	348
Ryszard Kowalski: Dylematy interwencjonizmu w czasach kryzysu.....	358
Jakub Kraciuk: Kryzysy finansowe w świetle ekonomii behawioralnej.....	370
Hanna Kruk: Rozwój zrównoważony w Regionie Morza Bałtyckiego na przykładzie wybranych mierników w latach 2005-2010.....	380
Kazimierz W. Krupa, Irmina Jeleniewska-Korzela, Wojciech Krupa: Kapitał intelektualny jako akcelerator nowej ekonomii (tablice korelacyjne, pracownicy kluczowi).....	391
Anna Krzysztofek: Normy i standardy społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw.....	401
Krzysztof Kubiak: Transakcje w procesie przepływu wiedzy w świetle nowej ekonomii instytucjonalnej.....	413
Paweł Kulpaka: Model konsumpcji permanentnej M. Friedmana a keynesowskie funkcje konsumpcji – empiryczna weryfikacja wybranych teorii na przykładzie Czech.....	423
Justyna Łukomska-Szarek, Marta Włóka: Rola kontroli zarządczej w procesie zarządzania jednostkami samorządu terytorialnego.....	434
Natalia Mańkowska: Konkurencyjność instytucjonalna – wybrane problemy metodologiczne.....	445

Joanna Mesjasz, Martyna Michalak: Percepcja zaangażowania przez adeptów zarządzania – szansą czy ograniczeniem dla współczesnych firm	457
Jerzy Mieszaniec: Innowacje nietechnologiczne w przedsiębiorstwach przemysłowych sektora wydobywczego	469
Aneta Mikula: Ubóstwo obszarów wiejskich w krajach Unii Europejskiej – demografia i rynek pracy	481
Grażyna Musialik, Rafał Musialik: Wartość publiczna a legitymizacja	492
Janusz Myszczyński: Wykorzystanie koncepcji <i>social savings</i> w określeniu wpływu sektora kolejowego na wzrost gospodarczy Niemiec w początkach XX w.	500
Aleksandra Nacewska-Twardowska: Zmiany w polityce handlowej Unii Europejskiej na początku XXI wieku	513
Anna Niewiadomska: Wydłużanie okresu aktywności zawodowej osób starszych w Polsce	524
Mariusz Nyk: Przeciętne wynagrodzenie a sytuacja na rynku pracy – przypadek województwa łódzkiego	536
Monika Pasternak-Malicka: Przesłanki ruchów migracyjnych Polaków z obszaru województwa podkarpackiego w kontekście kryzysu gospodarczego wywołanego kryzysem <i>subprime</i>	547
Jacek Pera: Budowa nowej architektury regulacyjnej w Europie jako element zarządzania ryzykiem niestabilności finansowej – rozwiązania pokryzysowe. Próba oceny i wnioski dla Polski	559
Renata Pęciak: Kryzysy w gospodarce w interpretacji Jeana-Baptiste’a Saya	573
Czesława Pilarska: Współczesny kryzys gospodarczy a napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych do Polski	584
Elżbieta Pohulak-Żołędowska: Innowacyjna nauka a źródła jej finansowania	601
Adriana Politaj: Pomoc publiczna na subsydiowanie zatrudnienia w Polsce i w wybranych krajach Unii Europejskiej	617
Marcin Ratajczak: Odpowiedzialny biznes w aspekcie osiągniętych korzyści ekonomicznych na przykładzie przedsiębiorstw agrobiznesu	628
Magdalena Rękas: Dieta w krajach Unii Europejskiej i czynniki wpływające na jej poziom – przegląd wybranych badań	638
Włodzimierz Rudny: Rozwiązania zintegrowane w modelach biznesowych	653
Krzysztof Rutkiewicz: Pomoc publiczna na działalność badawczo-rozwojową i innowacyjność przedsiębiorstw w polityce konkurencji Unii Europejskiej w latach 2004-2010	663
Katarzyna Skrzyszewska: Konkurencyjność krajów Regionu Morza Bałtyckiego w świetle międzynarodowych rankingów	675
Tadeusz Sporek: Ewolucja i perspektywy grupy BRICS w globalnej gospodarce	684

Aleksander Surdej: Inwestycje w szkolenia zawodowe w świetle teorii ekonomicznej.....	695
Piotr Szajner: Wpływ zmienności kursu walutowego na międzynarodową konkurencyjność polskiego sektora żywnościowego	706
Stanisław Ślusarczyk, Piotr Ślusarczyk, Radosław Ślusarczyk: Problem skuteczności i efektywności decyzji menedżerskich w firmie w zakresie formułowania i wdrażania strategii	716
Sylwia Talar, Joanna Kos-Łabędowicz: Polska gospodarka internetowa – stan i perspektywy	729
Monika Utzig: Aktywa finansowe gospodarstw domowych a koniunktura gospodarcza	744
Agnieszka Wałęga: Nierówności dochodowe w kontekście przystąpienia Polski do Unii Europejskiej	754
Grzegorz Wałęga: Wpływ spowolnienia gospodarczego na zadłużenie gospodarstw domowych w Polsce	766
Grażyna Węgrzyn: Formy zatrudnienia pracowników w Unii Europejskiej – aktualne tendencje	778
Barbara Wieliczko: Krajowa pomoc publiczna w UE w okresie obecnego kryzysu.....	790
Artur Wilczyński: Znaczenie kosztów alternatywnych w rachunku ekonomicznym gospodarstw rolnych	802
Renata Wojciechowska: Wieloznaczności językowe współczesnej ekonomii	813
Jarosław Wojciechowski: Ewolucja koncepcji funkcjonowania rynku w społecznej nauce Kościoła Katolickiego.....	823
Agnieszka Wojewódzka-Wiewiórska: Znaczenie lokalnych grup działania w budowaniu kapitału społecznego na obszarach wiejskich.....	834
Grażyna Wolska: Kodeksy etyczne jako instrument poprawnych relacji między podmiotem gospodarczym a konsumentem.....	844
Joanna Woźniak-Holecka, Mateusz Grajek, Karolina Sobczyk, Kamila Mazgaj-Krzak, Tomasz Holecki: Ekonomiczno-społeczne konsekwencje reklamy w segmencie leków OTC	853
Gabriela Wronowska: Oczekiwania pracodawców wobec absolwentów szkół wyższych w Polsce jako przykład bariery wejścia na rynek pracy... ..	861
Anna Wziętek-Kubiak, Marek Pęczkowski: Źródła i bariery ciągłości wdrażania innowacji przez polskie przedsiębiorstwa.....	872
Alfreda Zachorowska, Agnieszka Tylec: Instytucjonalna struktura rynku pracy w Polsce	884
Małgorzata Zielenkiewicz: Upodabnianie się krajów pod względem poziomu dobrobytu w procesie integracji europejskiej	895
Mariusz Zieliński: Demografia i aktywność zawodowa ludności a poziom bezrobocia w Unii Europejskiej.....	907
Jerzy Żyżyński: Gospodarka jako spójny system strumieni pieniądza a problem racjonalności pakietu fiskalnego.....	917

Summaries

Mieczysław Adamowicz, Paweł Janulewicz: The use of factor analysis for the assessment of socio-economic development on the local scale.....	23
Ewa Badzińska, Jakub Ryfa: The economy of virtual worlds – trend of development	36
Tomasz Bernat: Exogenous determinants of market dominance – Polish Post case	48
Agnieszka Brelik, Marek Tomaszewski: Selected determinants forming innovative partnership of traditional industrial companies with units of Polish Academy of Sciences and universities in north-western Poland.....	61
Agnieszka Bretyn: Selected aspects of quality of life of young consumers in Poland	72
Grzegorz Bywalec: Economic transformation and regional disparity of poverty in India.....	82
Magdalena Cyrek: Determinants of employment in traditional and modern services – regional analysis	94
Sławomir Czech: Is the welfare state’s dispute over values still alive?	107
Sławomir Czetwertyński: Cognitive possibilities of Metcalfe’s law in defining the economic value of communication networks	117
Małgorzata Deszczka, Marek Wąsowicz: Policy and development strategy in the European Union in the conception of economics of sustainable development	128
Karolina Dreła: Untypical employment.....	141
Paweł Drobny: Personalist economics as an attempt at economics reorientation	153
Małgorzata Gajda-Kantorowska: Costs of sovereign default.....	162
Małgorzata Gasz: Bank Union – in search of a new paradigm on the European banking market.....	173
Małgorzata Gawrycka, Anna Szymczak: Change of income framework in capital-labour scheme in Poland, including the sector of national economy	183
Anna Golejewska: Innovations and the way of their measure at the regional level.....	194
Mariusz Grębowiec: Purchasing behavior of consumers on banking service market in the light of research	206
Urszula Grzega: Savings and debt of Polish households.....	217
Jarosław Hermaszewski: Financial situation of a commune vs. local elections. Introduction to the study	227
Elżbieta Jantón-Drozdowska, Maria Majewska: The impact of globalization on a higher specialization level in international exchange of goods ...	239
Tomasz Jasiński, Agnieszka Ścianowska: Banks’ possibilities of influencing macroeconomic growth by the use of neural network systems in the credit risk control	250

Renata Jedlińska: Investment attractiveness of Poland – selected issues	263
Andrzej Jędruchniewicz: Inflation as a target of monetary policy of NBP ...	275
Michał Jurek: Use of duration and convexity analysis in interest rate risk management.....	286
Sławomir Kalinowski: The role of the controlled experiment in the methodology of economy	298
Teresa Kamińska: Economic activity structure of foreign direct investment and financial crisis	310
Renata Karkowska: The impact of macroeconomic and systemic factors on the global liquidity	322
Anna Kasprzak-Czelej: Determinants of economic growth	333
Krzysztof Kil, Radosław Ślusarczyk: The analysis of influence of the ECB interest rates' policy on a stability of bank sectors in selected countries of the eurozone – conclusions from the crisis.....	347
Iwona Kowalska: Development of research in the field of economics of education within the paradigm of interdisciplinarity of science	357
Ryszard Kowalski: The dilemmas of interventionism in times of crisis	369
Jakub Kraciuk: Financial crises in the light of behavioural economics.....	379
Hanna Kruk: Sustainable development in the Baltic Sea Region based on chosen indices in years 2005-2010	390
Kazimierz W. Krupa, Irmína Jeleniewska-Korzela, Wojciech Krupa: Intellectual capital as an accelerator of the new economy (correlation tables, key employees)	400
Anna Krzysztofek: Norms and standards of social responsibility in enterprises	412
Krzysztof Kubiak: Transactions in the flow of knowledge in the light of new institutional economics	422
Paweł Kulpaka: M. Friedman's permanent consumption model and Keynesian consumption functions – empirical verification of selected theories on the example of Czech.....	433
Justyna Łukomska-Szarek, Marta Włóka: The role of management control in management process of local self-government units.....	444
Natalia Mańkowska: Institutional competitiveness – selected methodological issues	456
Joanna Mesjasz, Martyna Michalak: Understanding the engagement by management adepts – a chance or a limitation for contemporary business	468
Jerzy Mieszaniec: Non-technological innovations in the industrial enterprises of mining sector.....	480
Aneta Mikula: Poverty of rural areas in the European Union member states – demography and labor market	491
Grażyna Musialik, Rafał Musialik: Public value and legitimacy	499

Janusz Myszczyzyn: Use of social savings concept in defining the role of railway sector on the economic growth in Germany in the early twentieth century	512
Aleksandra Nacewska-Twardowska: Changes in trade policy of the European Union at the beginning of the twenty-first century	523
Anna Niewiadomska: Extending the period of professional activity of the elderly in Poland	535
Mariusz Nyk: Average salary and the situation on the labour market – case of Łódź Voivodeship	546
Monika Pasternak-Malicka: Reasons form migration of Poles from Subcarpathian Voivodeship in the context of the economic crisis caused by the subpreme crisis	558
Jacek Pera: Construction of a new regulatory architecture in Europe as an element of financial instability risk management – post-crisis solutions. Attempt of assessment and implications for Poland.....	572
Renata Pęciak: Crises in the economy in the interpretation of Jean-Baptiste Say	583
Czesława Pilarska: The contemporary economic crisis and foreign direct investment inflow into Poland	600
Elżbieta Pohulak-Żołędowska: Innovations in science and their financial sources	616
Adriana Politałaj: State aid for subsidizing of employment in Poland and in selected countries of the European Union	627
Marcin Ratajczak: Responsible business in the context of economic benefits gained on the example of agribusiness enterprises.....	637
Magdalena Rękas: Fertility rate in the European Union states and factors influencing the rate – review of selected surveys	652
Włodzimierz Rudny: Solution-based business models.....	662
Krzysztof Rutkiewicz: State aid for Research & Development & Innovation activities of enterprises in the European Union’s competition policy in the period 2004-2010.....	674
Katarzyna Skrzyszewska: Competitiveness of the Baltic Region countries in the context of international rankings	683
Tadeusz Sporek: Evolution and perspectives of BRICS group in the global economy.....	694
Aleksander Surdej: Investments in VET programmes: framework for an economic analysis	705
Piotr Szajner: The impact of exchange rated volatility on the competitiveness of Polish food sector on international markets	715
Stanisław Ślusarczyk, Piotr Ślusarczyk, Radosław Ślusarczyk: The problem of efficacy and effectiveness in the formulating and implementing of strategy decision making process	728

Sylwia Talar, Joanna Kos-Łabędowicz: Polish Internet economy – current state and future perspectives	743
Monika Utzig: Households’ financial assets and economic prospect.....	753
Agnieszka Wałęga: Income inequality in the context of accession of Poland to the European Union	765
Grzegorz Wałęga: Impact of economic slowdown on households’ debt in Poland	777
Grażyna Węgrzyn: Employment forms in the European Union – current trends.....	789
Barbara Wieliczko: State aid in the European Union in the period of the current crisis.....	801
Artur Wilczyński: The impact of opportunity costs on farms profitability.....	812
Renata Wojciechowska: Linguistic ambiguities of contemporary economics	822
Jarosław Wojciechowski: Evolution of free market concept in social teaching of the Catholic Church.....	833
Agnieszka Wojewódzka-Wiewiórska: The significance of local action groups in formation of social capital in rural areas	843
Grażyna Wolska: Ethical codes as a tool of correct relations between a firm and a consumer	852
Joanna Woźniak-Holecka, Mateusz Grajek, Karolina Sobczyk, Kamila Mazgaj-Krzak, Tomasz Holecki: Marketing of OTC medicines in Poland on the example of television advertising	860
Gabriela Wronowska: Expectations of employers towards graduates of universities in Poland as an example of barriers to enter the labor market	871
Anna Wziętek-Kubiak, Marek Pęczkowski: Sources and barriers of persistence of innovation of Polish manufacturing companies	883
Alfreda Zachorowska, Agnieszka Tylec: Institutional structure of the labor market in Poland	894
Małgorzata Zielenkiewicz: Convergence of the countries in terms of social welfare in the process of European integration	906
Mariusz Zieliński: Demography and economically active population vs. the level of unemployment in the European Union.....	916
Jerzy Żyżyński: Economy as a consistent system of money flows vs. the issue of fiscal pact rationality	931

Sławomir Czech

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

CZY WOKÓŁ PAŃSTWA OPIEKUŃCZEGO TOCZY SIĘ JESZCZE SPÓR O WARTOŚCI?

Streszczenie: Wraz z końcem wielkich narracji państwa opiekuńcze utraciły swoje główne źródło społecznej legitymizacji, a miejsce filozofii społeczno-politycznej odpowiedzialnej za dyskusję nad kształtem przyszłych społeczeństw zajął rachunek ekonomiczny skoncentrowany na bieżących kosztach. Obecnie coraz wyraźniej dostrzega się słabości tego imperializmu ekonomii i postuluje przewartościowanie obowiązującego ładu społeczno-gospodarczego.

Słowa kluczowe: państwo opiekuńcze, spór o wartości, legitymizacja, wielkie narracje.

1. Wstęp

Wielokrotnie wykazano już, że współczesne państwo opiekuńcze – mimo krytycznej prasy – wcale nie znajduje się w pełnym odwrocie. Statystyki wskazują jasno, że nakłady na politykę opiekuńczości prędkiej rosną, niż są ograniczane, i nie jest to tylko efekt niedawnego kryzysu, który wzmógł zapotrzebowanie na świadczenia socjalne, lecz ścieżka długookresowego trendu¹. Wydaje się natomiast, że głośne kontrowersje otaczające instytucję państwa dobrobytu dotyczą zupełnie innego zagadnienia, a mianowicie utraty przez nie pełnej legitymacji społecznej, którą dysponowało w okresie powojennym.

Niniejsze opracowanie przyjmuje więc charakter przyczynku do niezwykle szerokiego i aktualnego pytania o wartości, które konstytuowały istnienie i prowadzenie polityki dobrobytu w okresie powojennym. Stawia się pytanie, czy wartości te posiadają jeszcze jakąkolwiek siłę oddziaływania? Jak ekonomia i polityka gospodarcza ustosunkowują się do nich? Czy etyczno-filozoficzny wymiar państwa opiekuńczego jeszcze w ogóle istnieje?

¹ Zob. np. F.G. Castles, *Testing the Retrenchment Hypothesis: An Aggregate Overview*, [w:] F.G. Castles (red.), *The Disappearing State? Retrenchment Realities in an Age of Globalization*, Edward Elgar, Cheltenham 2007.

2. Państwo opiekuńcze jako projekt oświeceniowy

Korzenie państw opiekuńczych, rozumianych jako zinstytucjonalizowane formy publicznego wsparcia dla osób zagrożonych trwałą utratą źródła dochodu lub inną postacią materialnego wykluczenia, nieodłącznie powiązane są z pojawieniem się i późniejszym rozwojem społeczeństw industrialnych, w których egzystencja człowieka nie zależała już od rytmu natury lub wiejskiej wspólnoty, lecz od koniunktury rynkowej i możliwości samodzielnego zarobkowania. Rosnąca siła związków zawodowych oraz partii socjaldemokratycznych, a także obawa przed rewolucją socjalistyczną, nasilały presję polityczną na rządzących, by zmniejszyć ową egzystencjalną niestabilność. I choć wprowadzenie pierwszych zabezpieczeń przez kanclerza Ottona von Bismarcka w Niemczech pod koniec XIX wieku było motywowane przede wszystkim taką właśnie grą polityczną, to takie organizacje, jak Towarzystwo Fabiańskie czy utopijna filantropia Roberta Owena, czerpały już motywację z dorobku oświeceniowego humanitaryzmu. Towarzystwa wzajemnej pomocy, organizacje mieszkaniowe, fundowanie ośrodków pomocy starczej i zdrowotnej czy wreszcie opiekuńczość zakładów pracy pojawiały się na mapie całego świata przemysłowego wraz z postępem industrializacji. Były to jednak przedsięwzięcia w dominującej mierze nieskoordynowane, jednostkowe, wybiórcze, często fragmentaryczne i stygmatyzujące, arbitralne i ograniczające swobodę osobistą odbiorców.

Epokowa zmiana przyszła wraz z finansowymi możliwościami implementacji wielkich narracji emancypujących wywodzących się z myśli oświeceniowej i skoncentrowanych na pełnieniu misji cywilizacyjnej, modernizującej i uniwersalizującej zgodnie z pożądanym wzorcem przyszłego społeczeństwa. Okres szybkiego rozwoju gospodarczego, jaki nastąpił po II wojnie światowej, pozwolił bowiem na skupienie się przede wszystkim na społecznej stronie projektu. Apologeci koncepcji państwa opiekuńczego, które miało za zadanie nie tylko zaoferować pomocną dłoń osobom znajdującym się nie ze swojej winy w trudnym położeniu finansowym, lecz także zagwarantować określony standard życia wszystkim obywatelom, wyedukować ich, ograniczyć biedę i ignorancję, walczyć z chorobami, rozpoczęli tym samym wielką dyskusję polityczno-społeczną, którą można sprowadzić do zasadnego „sporu o wartości”. Dociekano wówczas, jakie wartości przyszłego społeczeństwa należałoby uznać za kluczowe i jak je wprowadzać, by osiągnąć owe standardy cywilizacyjne. Wedle tej koncepcji państwo opiekuńcze otrzymywało swoją legitymizację nie ze strony tradycji czy charyzmy liderów, ale poprzez wizję przyszłości. W pewnym sensie było więc ono pewnym mitem założycielskim, który – paradoksalnie – należał dopiero do przyszłości. Tak zbudowana narracja oferowała więc uprawomocnienie do dokonywania zmian akonto ładu, który miał się dopiero zmaterializować².

² Zob. szerzej: S. Czech, *O legitymizacji państwa dobrobytu w społeczeństwach zachodnich*, [w:] *Dokonania współczesnej myśli ekonomicznej. Teoretyczne ujęcie dobrobytu*, „Studia Ekonomiczne” nr 101, red. U. Zagóra-Jonszta, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice 2012, s. 73-82.

Propozycje wizjonerskich zmian spotkały się z ostrą krytyką przedstawicieli nurtów wolnościowych, którzy widzieli w niej zagrożenie dla wolności człowieka oraz wstęp do destrukcji liberalnego ładu społeczno-gospodarczego. Klasyczny spór o wartości zawierał się zatem w przeciwnościach, które można sprowadzić do niemożności pogodzenia równości i wolności oraz samodzielności i bezpieczeństwa. Koncepcja państwa dobrobytu mająca u swych podstaw wyraźne przywiązanie do idei równościowych nie odrzucała jednakże *a priori* wartości konstytuujących wolność człowieka, a raczej starano się nadać im inną interpretację. Podkreślano więc znaczenie wolności „do” w miejsce wolności „od”, tak silnie widoczne w formującym się społeczeństwie konsumpcyjnym, w którym problemem stawała się nie tyle wolność od represji czy przemocy, ile raczej kwestia wykluczenia wynikająca z niepełnych możliwości prowadzenia godnego życia. W ten sposób wolność zyskiwała wymiar pozytywny, szukając swojego uzasadnienia nie tyle w samym braku ograniczeń, ile raczej w wolności rozumianej jako posiadanie możliwości indywidualnego rozwoju, zaspokajania potrzeb czy stopniowego zwiększania konsumpcji. Zachowywano w ten sposób w mocy etykę indywidualistyczną, dystansując się jednocześnie od całkowitej dominacji państwa nad jednostką wzorem reżimów komunistycznych.

Kwestia równości również budziła spory. Można ją bowiem pojmować na wiele sposobów – stanem docelowym może być np. zarówno równość zasobów, jak i równość możliwości³. To także nie jest jednak jednoznaczne – czy równość zasobów ma poprzedzać proces gospodarowania czy raczej być wynikiem ostatecznej redystrybucji? Podobnie powstaje pytanie, czy równość możliwości ma się dotyczyć możliwości zdobywania zasobów czy możliwości osiągnięcia docelowego dobrobytu uzależnionego przecież od preferencji jednostki? Nowy, lepszy i bardziej sprawiedliwy ład miał bez wątpienia zawierać duży element równości, ale tę – jak widać – można traktować różnorako. Koncepcja państwa dobrobytu z całą pewnością miała natomiast na celu zlikwidowanie rażących nierówności majątkowych, podziałów klasowych oraz stygmatyzacji ubóstwa, a więc wszystkiego tego, co charakteryzowało społeczeństwa kapitalistyczne ery zaawansowanego industrializmu.

Państwo opiekuńcze miało także być narzędziem do uczynienia z każdego człowieka pełnoprawnego obywatela. Proces ten oczywiście był stopniowy i długotrwały, a polityka równości miała go w zasadzie jedynie uwieńczyć. Wiek XVIII przyniósł bowiem powszechne prawa cywilne, wiek XIX nadał wielu grupom społecznym prawa polityczne, a wiek XX miał przyznać wszystkim obywatelom prawa socjalne gwarantujące każdemu godne życie właśnie poprzez zapewnienie minimum egzystencjalnego pozwalającego na oderwanie imperatywu przetrwania od kaprysów koniunktury rynkowej⁴. Tak rozumiane obywatelstwo miało więc być najdalej

³ Zob. szerszą dyskusję na ten temat w: T. Fitzpatrick, *Welfare Theory. An Introduction*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2001, s. 21-29 i nast.

⁴ T.H. Marshall, *Citizenship and Social Class [1949]*, [w:] Ch. Pierson, F.G. Castles (red.), *The Welfare State Reader*, Polity Press, Cambridge 2006, s. 30.

posuniętym wyrazem egalitaryzmu społecznego pozwalającego na likwidację nagromadzonych i społecznie nieuzasadnionych nierówności. Oświeceniowy humanitaryzm i umiłowanie równości wszystkich ludzi miały w końcu stać się faktem poprzez odpowiednią politykę państwa.

Wokół koncepcji, a później także praktyki, państwa opiekuńczego uformowały się w rezultacie obozy jego zwolenników i przeciwników⁵. Najzagorzalszych zwolenników można określić mianem socjaldemokratów lub utylitarystów, którzy dążyli do maksymalizacji dobrobytu ogółu społeczeństwa, a spory wolnościowo-równościowe traktowali dość instrumentalnie, podporządkowując je celom i możliwościom politycznym. Wśród przedstawicieli tego nurtu można wymienić zarówno polityków (C. Attlee, W. Beveridge, P.A. Hansson, W. Brandt), jak i wpływowych teoretyków i myślicieli (G. Myrdal, J.K. Galbraith, J. Rawls, A. Giddens, R. Titmuss czy T.H. Marshall). Wielu z nich miało oczywiście świadomość ceny, jaką należy zapłacić za postulowany kierunek polityki państwa (m.in. ograniczenie wolności wyboru, zakłócenie działania mechanizmu rynkowego czy rozrost administracji państwowej), ale szczytny cel, jaki im przyświecał, pokrywał owe koszty z nawiązką. To rynek miał służyć społeczeństwu, a nie podporządkowywać je sobie – tego ostatniego doświadczano już w XIX wieku, czego efektem stała się akumulacja problemów destabilizujących społeczeństwo oraz urągających humanitaryzmowi i godności ludzkiej.

Przeciwnicy państwa opiekuńczego nie byli grupą jednorodną – krytyka płynęła bowiem z wielu stron. Neomarksziści traktowali je jako kompromis i zdradę ideałów rewolucyjnych, ale wraz z ekspansją polityk dobrobytu ich sprzeciw tracił na znaczeniu. Libertarianie pokroju Roberta Nozicka swój sprzeciw budowali na warstwie aksjologicznej, twierdząc, iż wolność jest pierwotnym i najważniejszym prawem człowieka, a tym samym nie wolno złożyć jej na ołtarzu równości. Interwencja w imię sprawiedliwości jest więc moralnie zła, ponieważ łamie podstawowe prawa wolności i własności, niszcząc w ten sposób ład naturalny, wobec czego należy zgłosić fundamentalny sprzeciw. I wreszcie najliczniejsza grupa neoliberalów (w tym m.in. Milton Friedman i Friedrich August von Hayek) opierała swoją argumentację na pozycji nie moralnej, lecz empirycznej. Ich zdaniem nawet jeśli z etycznego punktu widzenia postulaty równości i sprawiedliwości społecznej są do zaakceptowania, to już efekty samej interwencji państwa tworzą więcej problemów, niż ich rozwiązują. Niedoskonałości rynku są zatem mniej szkodliwe dla społeczeństwa niż niedoskonałości państwa, które przejawiają się nie tylko w nieefektywnym działaniu, lecz także w rosnącym zagrożeniu dla wolności jednostki i w stosowaniu

⁵ Zob. przegląd tychże stanowisk np. w: N. Barr, *Economics of the Welfare State*, Oxford University Press, Oxford 2012, rozdz. 2; W. Rutkowski, *Współczesne państwo dobrobytu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, rozdz. 1; S. Czech, *Ewolucja szwedzkiego modelu państwa dobrobytu*, praca niepublikowana, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice 2011, s. 24-36.

przemocy⁶. Błędem jest zatem ocenianie koncepcji państwa dobrobytu na podstawie zaledwie jego intencji i celów, zamiast na podstawie rezultatów jego działania. Efekty funkcjonowania mechanizmu rynkowego w zakresie likwidacji ubóstwa są bowiem znacznie korzystniejsze od arbitralnych działań państwa. Państwo może oczywiście prowadzić politykę sprzyjającą wyrównywaniu szans czy zapewniać określone dobra publiczne, ale niech jego ingerencja w procesy rynkowe będzie jak najmniejsza – wtedy to postulaty utilitarystów zostaną osiągnięte najpełniej.

Powstanie państw opiekuńczych było zatem projektem oświeceniowym, który swoje uzasadnienie zyskał w możliwości uwolnienia dużych warstw ludności społeczeństw przemysłowych od nędzy, ignorancji i zniewolenia przez pęta rynku⁷. Proces jego wcielania w życie toczył się równoległe z dyskursem w zakresie filozofii polityczno-społecznej pytającym, czy aby ta droga do nowego społeczeństwa będzie najwłaściwsza pod względem słuszności podejmowanych działań, a także kosztów alternatywnych w postaci utraconej wolności wyboru czy nadmiernej władzy udzielonej państwu. Ów spór dotyczył zatem przede wszystkim wartości: wolności, równości, szans, godności, podporządkowania czy praw jednostki. Rachunek ekonomiczny nie odgrywał jeszcze większej roli ze względu na okres wyjątkowego wzrostu produktywności gospodarek krajów Zachodu, które bez większych problemów były w stanie udźwignąć ciężary fiskalne oraz wprowadzanie bodźców niekorzystnych dla przedsiębiorczości.

3. Przeniesienie akcentu: od wartości do kosztów

Problemy gospodarcze lat 80. XX wieku można traktować jako pewną cezurę w kwestii stosunku do koncepcji państwa opiekuńczego. Wraz z końcem polityki pełnego zatrudnienia, stagflacją oraz zmierzchem polityki gospodarczej motywowanej Keynesem państwa dobrobytu straciły swoje wymierne, „twarde” fundamenty. Ideą przewodnią tychże czasów stała się gospodarcza liberalizacja, prywatyzacja i deregulacja wymuszające lepszą efektywność gospodarowania i piętnujące nieoptymalną alokację zasobów. Przesilenie nastąpiło także w dziedzinie nauki ekonomii, w której rosnącą popularność zyskiwało podejście pozytywne rozpropagowane głównie dzięki wczesnym publikacjom Milтона Friedmana⁸, zastępując normatywizm i uległość wobec wartości pozaekonomicznych, łatwo dostrzegalne np. w pracach Gunnara Myrdala, który otwarcie twierdził, że od wartościowania nie ma ucieczki⁹.

⁶ Zob. np. mniej znane opracowanie M. Friedmana, *The Threat to Freedom in the Welfare State*, „Business and Society Review”, vol. 21, 1977.

⁷ Por. wyczerpującą argumentację w pracy P. Spickera, *The Welfare State. A General Theory*, SAGE, London 2000, np. rozdz. 3.2.

⁸ Np. M. Friedman, *The Methodology of Positive Economics*, [w:] M. Friedman, *Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press, Chicago 1966, s. 3-16.

⁹ G. Myrdal, *Objectivity in Social Research [1968]*, [w:] Ö. Appelqvist, S. Andersson, *The Essential Gunnar Myrdal*, The New Press, London 2005, s. 72-74.

Koncepcja państwa opiekuńczego znalazła się tym samym w ogniu krytyki nie tyle wartościującej, ile raczej dokonującej rachunku ekonomicznego. Nie należy naturalnie umniejszać znaczenia argumentów etycznych stawianych przez wyżej wymienionych Hayeka, Nozicka czy Friedmana, które bez wątpienia wpłynęły na postrzeganie państwa opiekuńczego i postulatów egalitaryzmu jako zagrożeń dla wolności człowieka. Znacznie większe znaczenie wydała się mieć jednakże kwestia finansowania zobowiązań publicznych, które należały przecież do istoty polityki publicznie gwarantowanego dobrobytu. Kwestie filozoficzno-etyczne zeszyły tym samym jakby na dalszy plan, choć trudno mówić tutaj o definitywnym rozstrzygnięciu tego sporu. Argument równości i sprawiedliwości społecznej, niekoniecznie nawet w swojej ekstremalnej odmianie, nie został zwyciężony przez światopogląd stawiający wyżej prawo człowieka do wolności i podejmowania samodzielnych decyzji, zarówno tych dobrych, jak i błędnych, lecz został raczej przyćmiony przez problemy budżetowe i spowolniony wzrost gospodarczy krajów wysoce uprzemysłowionych. Tym samym nie mogła nastąpić i rzeczywiście nie nastąpiła rekonstrukcja koncepcji równościowych celem wyluskania argumentów możliwych do utrzymania w nowym łańdźu społeczno-gospodarczym przy jednoczesnym odrzuceniu kwestii już przebrzmiałych i skompromitowanych, a raczej dokonano odrzucenia tego nurtu *en masse*, bez drobiazgowej analizy i próby dostosowań, zdając się na potencjał zwycięskich sił neoliberalizmu.

Potwierdzenie tego przewartościowania można znaleźć także w sferze politycznej, która otwarcie zaczęła głosić konieczność wycofania się państwa z funkcji opiekuńczych (tzw. *retrenchment*), co miało przywrócić gospodarce wyższe tempo wzrostu gospodarczego poprzez zmniejszenie obciążeń fiskalnych oraz zniesienie ciężarów biurokratycznych. I choć praktyka nie wykazała znacznego ograniczenia wydatków publicznych w następnych dekadach, to dyskurs polityczny zaczął obracać się wokół legislacyjnej i fiskalnej „konkurencji”, reform przywracających bodźce przedsiębiorczości oraz przyłożenia do sektora publicznego probierza rynkowej efektywności. Można więc za Tony Judtem powiedzieć, że wówczas to neoliberalizm zaczął zastępować filozofię polityczną, stając się niejako substytutem dyskusji o przyszłym kształcie społeczeństwa¹⁰. Tym samym to ekonomia pozytywna, badająca możliwości maksymalizacji efektywności procesów gospodarowania w ujęciu zarówno statycznym, jak i dynamicznym, stała się nowym wyznacznikiem debaty publicznej mającej z założenia formować ład społeczny. W centrum uwagi najzamożniejszych społeczeństw znalazła się zatem problematyka zwiększania tempa wzrostu PKB czy optymalizacji pozycji konkurencyjnej kraju na arenie międzynarodowej, a nie zagadnienia natury moralnej czy politycznej. Dzisiaj, trzy dekady później, coraz powszechniejsze są głosy twierdzące, iż dążenie do efektywnej gospodarki rynkowej doprowadziło do wytworzenia się społeczeństwa rynkowego, sprowadzając prawie każdą wartość do wymiaru ekonomicznego, a każdy projekt społeczny do

¹⁰ T. Judt, *Złe ma się kraj*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2011, s. 44.

rachunku kosztów¹¹. Rezultatem tej transformacji nie okazało się bynajmniej jakieś oszalamiające tempo wzrostu gospodarczego, które pozwoliłoby wnioskować o niekwestionowanym sukcesie neoliberalnego ładu społeczno-ekonomicznego.

Powyższe zjawiska zbiegły się w czasie z postmodernistycznym upadkiem wiary w wielkie narracje, które uprawomocniały istnienie wielkich projektów społeczno-cywilizacyjnych, do jakich można zaliczyć także państwo opiekuńcze. Ponieważ owa wizja przyszłości straciła swoją legitymizację, stając się co najwyżej pewną opowieścią założycielską istniejącego ładu, to zaczęto coraz powszechniej zadawać pytania o koszty z nią związane oraz o sens dalszego podążania w tym kierunku, otrzymując w rezultacie z wielu stron odpowiedzi wysoce krytyczne i nawołujące do zmian liberalizacyjnych umożliwiających afirmację różnorodnych mikronarracji. W tej sytuacji w zasadzie jedyną przeszkodą dla zlikwidowania polityki opiekuńczości stał się opór elektoratu, który nadal opowiadał się za kontynuacją rozbudowy, a przynajmniej za utrzymaniem *status quo*, systemu transferów socjalnych oraz różnych programów pomocowych. W tych okolicznościach aktorzy polityczni wpadli w pułapkę polegającą na tym, że zyskiwanie poparcia w wyniku oferowania nowych programów publicznych stało się już niemożliwe, a redukcja wydatków publicznych wywoływała niezadowolenie elektoratu. Piersonowska „nowa polityka państwa opiekuńczego” przyjmowała tym samym za zasadę lawirowanie między tymi sprzecznościami, aby z jednej strony dogodzić zwolennikom liberalizacji, a z drugiej w możliwie najwolniejszym tempie tracić poparcie elektoratu¹². Wydaje się więc, że to ta niemoc polityczna i niechęć do podejmowania trudnych decyzji jest jednym z głównych powodów, które doprowadziły do wysokiego zadłużenia publicznego państw Zachodu. Utrzymanie wysokich świadczeń przy przeprowadzanej prywatyzacji i redukcji podatków oznaczało często konieczność zwiększania zobowiązań wykraczających poza cykl wyborczy.

Wobec powyższego odnosi się wrażenie, iż współczesna opiekuńczość zdegenerowała się z poziomu humanitarnej idei do cynicznej gry politycznej, której uzasadnienia należy prędzej szukać w teorii wyboru publicznego niż w poważnym dyskursie etycznym. Ponury obraz brytyjskiego państwa opiekuńczego, jaki przedstawia J. Bartholomew¹³, pozwala wnosić, iż choć instytucje pomocowe nadal funkcjonują, to intencje, które towarzyszyły ich wprowadzaniu, należą już tylko do przeszłości. Polityka dobrobytu dawno straciła już swój wymiar moralny, a trwa ze względu na istniejące koalicje interesów różnych grup społecznych (m.in. administracji publicznej, polityków, beneficjentów czy kontrahentów). Jej obecną siłą napędową nie są więc wielkie idee lub wizja przyszłości, ale minimalizacja kosztów politycznych przy jednoczesnym „gaszeniu pożarów” pojawiających się napięć społecznych.

¹¹ Zob. np. M.J. Sandel, *What Money Can't Buy. The Moral Limits of Markets*, FSG, New York 2012.

¹² P. Pierson, *The New Politics of the Welfare State*, „World Politics”, vol. 48/2, 1996.

¹³ J. Bartholomew, *The Welfare State We're In. Politico's*, London 2006, np. s. 375-377.

Kraje Zachodu zamierzają jednocześnie, wyeksportowawszy wcześniej większość swoich miejsc pracy w przemyśle do krajów o niskich kosztach produkcji, wchodzić w wyścig innowacyjności i tempa wzrostu PKB z krajami, których dochód narodowy jest kilkukrotnie niższy.

Przyjęcie ekonomii pozytywnej za polityczny drogowskaz w zasadzie wyeliminowało możliwość prowadzenia sprawczego dyskursu nieekonomicznego, który zezwalałby na poszerzenie horyzontu decyzyjnego o kwestie natury społecznej, traktując ekonomię jako część składową społeczeństwa, a nie byt samoistny. Można także zaryzykować postawienie tezy, iż to koniec wiary w wielkie narracje, który przyszedł wraz z postmodernizmem, ponosi dużą część odpowiedzialności za wysoką nieufność wobec wizji przyszłości czy inżynierii społecznej w ogóle¹⁴, których pochodną jest właśnie upadek zaufania wobec rozwiązań publicznych, choćby nawet były one tańsze i efektywniejsze od prywatnej alternatywy¹⁵. Upadek wiary w wielkie narracje uniwersalizujące był niewątpliwie sprzeciwem wobec systemów totalitarnych i polityki dyskryminacji, ale po przekroczeniu pewnej granicy może być odpowiedzialny za podminowanie wspólnotowych fundamentów istnienia i organizowania się społeczeństw. Jeśli traktować społeczeństwa jako prostą sumę jednostek, to proces ten nie powinien mieć wielkiego znaczenia, ale jeśli społeczeństwo jest bardziej złożonym organizmem opartym na wartościach wspólnotowych, solidarności i zaufaniu, to skutki takiej atomizacji społecznej mogą okazać się katastrofalne i niezwykle długotrwałe. Indywidualizm w tej postaci może skończyć się brakiem zaufania do społeczeństwa w ogóle.

Wydaje się zatem, że spór o wartości został przegrany nie tyle ze względu na argumenty, ile raczej przez zaniechanie, a dominująca w ostatnich latach doktryna neoliberalna niszczyła argumenty natury wspólnotowej nie z punktu widzenia filozofii politycznej, lecz z powodu ich niższej ekonomicznej efektywności. Nie oznacza to oczywiście, że krytyka polityki dobrobytu prowadzonej w dekadach powojennych była nieuzasadniona; struktury publiczne po latach rzeczywiście stały się skostniałe, rozbudowane transfery wyeliminowały bodźce przedsiębiorczości, a finanse publiczne stawały się coraz większym ciężarem dla gospodarek narodowych. Problem leży natomiast w tym, że doktryna *stricte* ekonomiczna, jaką jest neoliberalizm¹⁶, zastąpiła dyskurs polityczno-społeczny, którego fundamentem nigdy nie było zagadnienie efektywności, a raczej tworzenie wartości spajających i organizujących społeczeństwo. W pewnym momencie przestano się bowiem pytać, jak zbudować

¹⁴ Należy zwrócić uwagę, że krytyki inżynierii społecznej nie należy sprowadzać do jej całkowitego odrzucenia, ale raczej do nadania jej ściślejszych granic. Wiele z rozwiązań funkcjonujących we współczesnych społeczeństwach nosi bowiem jej znamiona (np. zakaz palenia w miejscach publicznych, ograniczenia w handlu dobrami szkodliwymi dla ludzi, penalizacja zachowań dyskryminacyjnych, manipulacje medialne, polityczna retoryka).

¹⁵ Por. np. dyskusję (nierozstrzygniętą) o tym, czy służba zdrowia powinna być prywatna czy publiczna.

¹⁶ Zob. M.B. Steger, R.K. Roy, *Neoliberalism*, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 11-20.

sprawiedliwszy ład społeczny przy istniejących możliwościach i ograniczeniach, a zaczęto stawiać pytanie – ujmując rzecz kolokwialnie – ile to wszystko kosztuje i dlaczego tak drogo? Nie wszystkie koszty jednak podlegają wycenie, czego ekonomia głównego nurtu nie jest w stanie wychwycić i przyrównać do osiągniętych korzyści.

4. Wstęp do przewartościowania?

Nic nie trwa jednak wiecznie – ekonomiczny imperializm jest coraz wyraźniej dostrzegany¹⁷, a doktryna neoliberalna coraz powszechniej krytykowana. Zarzuca się im m.in. spłylenie dyskursu społecznego oraz pomijanie społecznych kosztów postulowanej polityki. Wzrost gospodarczy nie jest bowiem lekarstwem na wszystkie bolączki społeczne, a nawet gdyby był, to nie może trwać w nieskończoność. Warto przypomnieć, że liberalni ekonomiści z przełomu XIX i XX wieku traktowali równowagę rynkową jako punkt dojścia, w którym zostaną zaspokojone materialne potrzeby wszystkich ludzi. Równowagę rynkową pojmowano zatem nie jako zjawisko dynamiczne, ale jako tzw. punkt statycznej obfitości, który znosi konieczność dalszego gospodarowania. I choć takie postrzeganie ekonomii dość wyraźnie trąci utopizmem, to należy w nim przynajmniej dostrzec to, że gospodarka narodowa miała służyć społeczeństwu, a nie być celem samym w sobie. Dla przykładu ekonomiści tacy jak Vilfredo Pareto i Arthur Cecil Pigou odmawiali ekonomii prawa do decydowania w zakresie redystrybucji dochodu czy polityki socjalnej – był to bowiem przedmiot dociekań filozofii politycznej, a nie nauki o efektywnym gospodarowaniu. Zresztą początki nurtu ekonomii dobrobytu były z założenia redystrybucyjne zgodnie z filozofią utylitaryzmu i dopiero przyjęcie zagadnienia efektywności za przedmiot badań ekonomii trwale zmieniło jej oblicze¹⁸.

Dzisiaj ekonomiści zdają się ponownie sięgać poza granice swojej nauki. Pojawiają się bowiem publikacje mówiące otwarcie o potrzebie przewartościowania obowiązujących zasad społecznych, a także odformalizowania samej ekonomii, która poszukując idealnej formy modelowej, zagubiła gdzieś swój społeczny wymiar. Ponowne włączenie do ekonomii wartości społecznych postuluje m.in. Tomáš Sedláček, który argumentuje, iż ekonomia jest w pierwszej kolejności zjawiskiem kulturowym i produktem cywilizacyjnym, a jej abstrakcyjne modelowanie matematyczne należy traktować jako konstrukt, któremu przypisuje się zbyt wysoką wartość¹⁹. Podobne zapytanie o miejsce wartości w ekonomii stawiają Robert i Edward Skidelscy, którzy z dużym krytycyzmem podchodzą do dyktatu ekonomicznych

¹⁷ E.P. Lazear, *Economic Imperialism*, "The Quarterly Journal of Economics", vol. 115/1, 2000.

¹⁸ G.M. Hodgson, *What Is the Essence of Institutional Economics?*, [w:] D.M. Hausman (red.), *The Philosophy of Economics. An Anthology*, Cambridge University Press, New York 2008, s. 402-403.

¹⁹ T. Sedláček, *Ekonomia dobra i zła*, Studio Emka, Warszawa 2012, np. s. 330-331.

wskaźników, a sam wolny rynek postrzegają jako faustowski pakt, który wymknął się spod kontroli²⁰.

Krytyka imperializmu ekonomii to nie tylko odnowienie sporu o wartości, a także nowe postulaty stawiane przed praktyką. Coraz częściej podkreśla się bowiem, iż koncepcja zrównoważonego rozwoju domaga się rozpoznania i zaakceptowania alternatywnych mierników dobrobytu w miejsce dotychczasowej wyłączności produktu krajowego brutto. Kategorię efektywności, leżącą przecież u podstaw całej nauki ekonomii, można rozpatrywać z różnych punktów widzenia. Obecnie kapitał społeczny oraz jakość dostępnych zasobów ludzkich jest niezmiernie ważnym czynnikiem produkcji i optymalizacji procesów ekonomicznych, a tworzenie tych zasobów to nie tylko prosta akumulacja kapitałowa, lecz złożone procesy społeczno-polityczne. Wydaje się tym samym, iż ekonomia (a przede wszystkim jej nurt aplikacyjny) musi wyjść poza swoje sztywne ramy nauki o efektywności, aby inkorporować czynniki niewymierne i jakościowe. Coraz więcej ekonomistów skłania się tym samym do twierdzenia, iż strategia „wzrostu za każdą cenę” może paradoksalnie tej ceny w długim okresie nie unieść, załamując się pod własną presją ciągłego wzrostu wydajności i kreatywności²¹. Nie można bowiem zapominać, iż struktura gospodarek chyba wszystkich państw opiekuńczych składa się w ponad 70% z wytwarzania usług, co z kolei implikuje występowanie efektu Baumola. Zgodnie z nim usługi nie charakteryzują się takim przyrostem produktywności jak produkcja przemysłowa, w ramach której automatyzacja produkcji i unowocześnianie parku maszynowego pozwalają na osiągnięcie lepszej wydajności, a co za tym idzie – wyższych płac bez utraty konkurencyjności. Usługi natomiast opierają się w pierwszej kolejności na czynniku ludzkim, który ma ograniczone możliwości takiego pomnażania efektywności, a zwiększona presja konkurencyjna może prowadzić do efektów odwrotnych od zamierzonych. W ten sposób zaawansowana gospodarka rynkowa w pogoni za wysokim tempem wzrostu gospodarczego rodzi wysokie koszty społeczne, które jednak nie są wliczane do ogólnego rozrachunku. A dobry ekonomista powinien – jak należy zauważyć za słynnym francuskim liberałem – brać pod uwagę „to, co widać, i to, czego nie widać”²². Współczesna dyskusja o efektywności traktuje działania publiczne przede wszystkim w kategoriach kosztów, ponieważ te są wyrażone jasno w twardym pieniądzu, który należy wyłożyć dzisiaj. Niestety korzyści tej polityki są niezmiernie trudne do oszacowania. Jak bowiem oszacować efektywność działań prewencyjnych? Jak wycenić pozytywne efekty zewnętrzne powszechnej edukacji czy publicznej służby zdrowia? Jak potraktować wysoki poziom zaufania społecznego lub zdyscyplinowania obywateli determinujące przecież polityczną sterowność? Są to więc wartości z gruntu niemierzalne i w zasadzie niemożliwe do

²⁰ R. Skidelsky, E. Skidelsky, *How Much Is Enough?*, Allen Lane, London 2012, rozdz. 2 i 7.

²¹ Zob. R. Costanza, *Toward a New Sustainable Economy*, [w:] S. Kates (red.), *Macroeconomic Theory and Its Failings*, Edward Elgar, Cheltenham 2010, s. 40-50.

²² F. Bastiat, *Co widać i czego nie widać*, Wydawnictwo Dextra, Lublin 2003.

prognozowania. Korzyści te odnoszą się też przede wszystkim do okresu średniego i długiego. Stąd też debata o efektywności koncentrująca się wyłącznie na bieżących kosztach nie może być ekonomicznie miarodajna, nie wspominając już o tym, że państwo nie funkcjonuje i nigdy nie powinno funkcjonować na zasadach przedsiębiorstwa. Ma ono zupełnie inne zadania do spełnienia, a co za tym idzie – dysponuje zupełnie innym instrumentarium. Trafniejsza byłaby zatem dyskusja o słabościach sektora publicznego i jego nieefektywności, a nie samej koncepcji państwa dobrobytu, której ekonomiczna „szkodliwość” coraz częściej podawana jest w wątpliwość²³.

Celem powyższej dyskusji nie jest dążenie do wykazania, jakoby powrót do polityki opiekuńczości z okresu powojennego był pożądanym. W wyjątkowych gospodarczo czasach prowadzono politykę społeczną z równie wyjątkowym rozmachem, a obecne warunki otoczenia uniemożliwiają powtórzenie tych procesów. Zmasowana krytyka państwa opiekuńczego nosi jednakże w sobie zagrożenie dla wartości społecznych, które na rynku wydają się zbyt wysokie, choć mogą okazać się istotne dla współżycia społecznego. Granica między wolnością rynku a potrzebami społeczeństwa musi zostać określona na nowo, ale do tej debaty potrzeba równorzędnych interlokutorów, a z biegiem czasu zbalansowanie ich wpływów i możliwości oddziaływania może okazać się coraz trudniejsze. Nie jest też do końca prawdą to, że rynek może obejść się bez wymiaru społecznego. Wręcz przeciwnie, otoczeniu instytucjonalnemu rynku poświęca się dzisiaj coraz więcej uwagi; dla przykładu problem zaufania, który dalece wpływa na efektywność procesów rynkowych, nie jest prostym ćwiczeniem z racjonalności, na które można wpływać za pomocą bodźców ekonomicznych²⁴. Upadek wartości będzie skłaniać do zachowań oportunistycznych, na które rynek nie zawsze będzie mógł zareagować za pomocą dokładniejszych kontraktów czy kontroli, ponieważ zabije to np. kreatywność czy samodzielność pracowników.

5. Podsumowanie

Debata nad przyszłością państw opiekuńczych zdaje się dzisiaj przypominać słynne poróżnienie gier językowych Jean-François Lyotarda, w których dyskutanci posługują się zupełnie odmiennymi kategoriami racjonalności, kodami cywilizacyjnymi i zasadami prowadzenia dyskursu. Przyczyną tego stanu rzeczy jest to, że wraz z końcem wielkich narracji zarzucono pytania o kształt przyszłego społeczeństwa, zastępując je ogólnikami i banałami akceptowalnymi dla każdego, stąd też miejsce na odważną wizję przyszłości wymagającą pewnego zakresu wyrzeczeń i wspólno-

²³ I. Mares, *Macroeconomic Outcomes*, [w:] F.G. Castles, S. Leibfried, J. Lewis, H. Obinger, Ch. Pierson, *The Oxford Handbook of the Welfare State*, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 539-551.

²⁴ D.C. Rose, *The Moral Foundation of Economic Behavior*, Oxford University Press, Oxford 2011, rozdz. 9.

towego wysiłku zanikło, a próżnię tę wypełnił rachunek ekonomiczny. Jego słabością jest natomiast to, że traci on z pola widzenia koszty społeczne swoich rozwiązań jako niemieszczących się w kategorii racjonalności ekonomicznej. Wydaje się jednak, że etap „odwartościowania” procesów gospodarowania oraz koncepcji rynku funkcjonującego w próżni społecznej może mieć się ku końcowi.

Literatura

- Barr N., *Economics of the Welfare State*, Oxford University Press, Oxford 2012.
- Bartholomew J., *The Welfare State We're In. Politico's*, London 2006.
- Bastiat F., *Co widać i czego nie widać*, Wydawnictwo Dextra, Lublin 2003.
- Castles F.G., Testing the Retrenchment Hypothesis: An Aggregate Overview, [w:] F.G. Castles (red.), *The Disappearing State? Retrenchment Realities in an Age of Globalization*, Edward Elgar, Cheltenham 2007.
- Costanza R., *Toward a New Sustainable Economy*, [w:] S. Kates (red.), *Macroeconomic Theory and Its Failings*, Edward Elgar, Cheltenham 2010.
- Czech S., *Ewolucja szwedzkiego modelu państwa dobrobytu*, praca niepublikowana, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice 2011.
- Czech S., *O legitymizacji państwa dobrobytu w społeczeństwach zachodnich*, [w:] *Dokonania współczesnej myśli ekonomicznej. Teoretyczne ujęcie dobrobytu*, „Studia Ekonomiczne” nr 101, red. U. Zagóra-Jonszta, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice 2012.
- Fitzpatrick T., *Welfare Theory. An Introduction*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2001.
- Friedman M., *The Methodology of Positive Economics*, [w:] M. Friedman, *Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press, Chicago 1966.
- Friedman M., *The Threat to Freedom in the Welfare State*, „Business and Society Review”, vol. 21, 1977.
- Hodgson G.M., *What Is the Essence of Institutional Economics?*, [w:] D.M. Hausman (red.), *The Philosophy of Economics. An Anthology*, Cambridge University Press, New York 2008.
- Judt T., *Żle ma się kraj*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2011.
- Lazear E.P., *Economic Imperialism*, „The Quarterly Journal of Economics”, vol. 115/1, 2000.
- Mares I., *Macroeconomic Outcomes*, [w:] F.G. Castles, S. Leibfried, J. Lewis, H. Obinger, Ch. Pierson, *The Oxford Handbook of the Welfare State*, Oxford University Press, Oxford 2010.
- Marshall T.H., *Citizenship and Social Class [1949]*, [w:] Ch. Pierson, F.G. Castles (red.), *The Welfare State Reader*, Polity Press, Cambridge 2006.
- Myrdal G., *Objectivity in Social Research [1968]*, [w:] Ö. Appelqvist, S. Andersson, *The Essential Gunnar Myrdal*, The New Press, London 2005.
- Pierson P., *The New Politics of the Welfare State*, „World Politics”, vol. 48/2, 1996.
- Rose D.C., *The Moral Foundation of Economic Behavior*, Oxford University Press, Oxford 2011.
- Rutkowski W., *Współczesne państwo dobrobytu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009.
- Sandel M.J., *What Money Can't Buy. The Moral Limits of Markets*, FSG, New York 2012.
- Sedláček T., *Ekonomia dobra i zła*, Studio Emka, Warszawa 2012.
- Skidelsky R., Skidelsky E., *How Much Is Enough?*, Allen Lane, London 2012.
- Spicker P., *The Welfare State. A General Theory*, SAGE, London 2000.
- Steger M.B., Roy R.K., *Neoliberalism*, Oxford University Press, Oxford 2010.

IS THE WELFARE STATE'S DISPUTE OVER VALUES STILL ALIVE?

Summary: With the end of the grand narratives welfare states lost their most important legitimization and the place of political and social philosophy, responsible for designing shape of future societies, was taken by economic calculus being focused almost entirely on current costs. Today, however, we witness clear weaknesses of this economic imperialism and increasing claims to reevaluate our social order.

Keywords: welfare state, value dispute, legitimization, grand narratives.